

Willy Vanderzeypen

HOMERUS, ONTSTAAN EN TIJDLOZE EXPLOITATIE VAN DE 'ILIAS' EN 'ODYSSEE'

Tijdens zijn sombere eindjaren schreef Gustave Flaubert in zijn ongewoon woordenboek van burgerlijke banaliteiten kortweg over Homerus : ... *die heeft nooit bestaan !* Daarmee koos deze Franse romanschrijver radicaal partij voor de negationisten in de 'homerische kwestie' die historici en filologen sinds de 18de eeuw verdeelde.

We weten inderdaad weinig over 'de Griekse vader van de westerse dichters'. Onzekerheden voeden het gepassioneerde debat tussen geleerden trouwens sinds meer dan 2500 jaar. Waar is de geniale dichter geboren? Heeft hij die bijna 30.000 verzen van zijn twee wereldberoemde epen helemaal alleen samengesteld? Of is dit het werk van een collectief? Welke periodes weerspiegelen zijn verhalen? En hoe zijn die meesterwerken tot ons kunnen komen? Hoe heeft men deze teksten in Europa, Egypte en Klein-Azië doorheen de eeuwen ontvangen en verder geëxploiteerd, van het oude Griekenland tot het hedendaagse Turkije, met onder meer de opening in 2018 van een gloednieuw museum aan de ingang van de archeologische site op de heuvel Hissarlik (Troje)? Waarom is Homerus nog steeds van belang voor ons? [...]

Michel Gybels

PAULUS OROSIUS, PRESBYTER EN GESCHIEDSCHRIJVER IN DIENST VAN AUGUSTINUS EN HIËRONYMUS

Actief in het begin van de 5de eeuw was Paulus Orosius een christelijke priester en Latijnse historicus uit Spanje. Hij haalde de geschiedenis als literaire medewerker van Augustinus van Hippo. Tevens was hij de woordvoerder van deze Afrikaanse bisschop in Palestina tijdens de zeer moeizame theologische strijd tegen de lering van de monnik Pelagius.

Paulus Orosius is eeuwenlang in het Latijnse westen een referentie geweest met zijn '*Zeven boeken van geschiedenissen tegen heidenen*'. Daarin argumenteert hij onder meer dat de inname en driedaagse plundering van Rome in 410 door Alarik I, koning van de Visigoten, niets te maken had met de Romeinse adoptie van het christendom. Samen met Augustinus reageert hij tegen de bewering uit niet-christelijke kringen dat Rome een vogel was voor de kat, of zelfs gestraft, omdat het pantheon van de rijksgoden onvoldoende officieel werd vereerd.

Ook Augustinus laat zich in zijn volumineus boek '*Over Gods Stad*' inspireren door hetzelfde evenement. Hij moedigde Orosius na diens missie in Jeruzalem en verblijf bij Hiëronymus aan om te zorgen voor een meer historische argumentatie ter weerlegging. De Spaanse auteur, die ook een rol speelt in de theologische strijd tegen Pelagius, ging in op dat voorstel. Hij traceert de geschiedenis van de wereld vanaf de schepping en Adam tot zijn eigen tijd (ca. 416). Hij doet dat vanuit een christelijk perspectief, hetgeen in die tijd allerm minst evident was.

Orosius' historische analyse van de wereldrijken kende een immense populariteit in de nog steeds onzekere christelijke kringen, ondanks de keizerlijke bevoorrechting van het niceaanse christendom. Snel groeide zijn '*Historiarum adversum paganos Libri VII*' uit tot een soort van christelijke standaardgeschiedenis. Na de publicatie van zijn in het Romeinse Rijk onmiddellijk veelgelezen hoofdwerk verdween de auteur echter uit de geschreven bronnen. [...]

Willy Vanderzeypen

CONSTANTINOPEL, HAAR GEDAANTEWISSELINGEN VAN BYZANTIUM TOT ISTANBUL (324-1453)

Met één trek traceert de Romeinse keizer Constantijn I de Grote in 324 de bouwplaats van zijn tweede hoofdstad aan de winderige Bosporus, de zee-engte die de Zwarte Zee verbindt met de Zee van Marmara. Hij integreert het oudere en bescheiden Byzantium op het schiereiland in zijn plan. De toekomstige landmeters zijn ontsteld over de veel grotere oppervlakte voor de nieuwe stad en de plannen voor allerlei gebouwen en monumenten.

Wat waren de beweegredenen van Constantijn die sinds datzelfde jaar als enige keizer over het Romeinse Rijk heerste? Hoe valt het succes van dit reusachtige project en het langdurige bestaan van Constantinopel als hoofdstad van het Byzantijnse Imperium te verklaren? Op welke wijze heeft dit gebeuren de Byzantijnse en onze Latijnse cultuurgeschiedenis beïnvloed? Waarom vocht de christelijke bevolking zich in 1453 liever dood tegen de Osmaanse Turken dan militaire hulp onder roomse condities te willen aanvaarden? [...]

Gerda Vancayzeele

VIKINGEN, HUN BEELD IN MODERNE CONSTRUCTIES VOLGENS CAROLINE OLSSON

Iedereen denkt vandaag te weten op wat een Viking van duizend jaar geleden geleeke. Dat beeld is echter het resultaat van een constructie die pas aanvangt in de 18de eeuw. De Viking is nadien overal een machine van fantasmen geworden, een mondiale mythe, en aldus terug te vinden in historische romans, videospelletjes, stripverhalen, films, televisieseries en zelfs de muziek.

Deze woorden komen van Caroline Olsson, een specialiste in Scandinavische studies aan de universiteit Lumière Lyon-II. Vooral in de populaire cultuur en door toedoen van de media heeft dit imaginaire Vikingbeeld overal ingang kunnen vinden ten koste van een meer historische en archeologische benadering. In meerdere universitaire thesen, allemaal gepresenteerd in Frankrijk, ontleedt Caroline Olsson met kunde deze merkwaardige maar boeiende recuperatie.

Zweeds en Duits zijn haar twee moedertalen. In het Frans geeft ze les en conferenties. Ze beheerst het Engels en heeft noties van het Deens, Noors en Oudnoors. Zelfs in het Nederlands vond ik een artikel van haar hand waarin ze de mythologische god Loki, de slechterik of 'trickster' bij uitstek, vergelijkt met een al even arglistige 'vos Reynaerde'.

Liefst drie van haar thesen trokken mijn aandacht. In de eerste dissertatie behandelt Olsson de woorden en daden van vrouwen in IJslandse sagen (1998). In de tweede thesis heeft ze het over de Zweden in dezelfde literatuur (2003). Haar derde thesis handelt over de periode van de Vikingen zoals voorgesteld in Zweedse historische romans (2013). [...]

Yven Van Buyten en Willy Vanderzeypen

WESTERSE GESCHRIFTEN IN DE VOLKSTAAL UIT DE 12DE EEUW

Een belangrijk moment voor onze westerse cultuurgeschiedenis is het verschijnen van geschreven teksten in de volkstaal. Vanaf de 12de eeuw deed dit fenomeen zich vooral voor in het Franse gebied waar men de volkstaal 'Romaans' (*Romanz*) noemde. Italië en Catalonië volgden later. In bepaalde vorstendommen van het Duitse rijk was deze evolutie reeds eerder gaande. Een vroege aanzet kwam

er van de Friese missionaris Liudger (+809) die vanuit Rome een Latijns 'evangeliënharmonie' meebracht dat rond 820 in het Duits werd vertaald, en daarna omgezet in het Germaanse heldendicht Heliand. In Engeland daarentegen haperde het verschijnen van teksten in de landstaal door de onrust tijdens en na de Normandische verovering. Hoe kon dit literaire proces beginnen en wat was de invloed ervan op de mentaliteiten van die tijd en onze westerse cultuur? [...]

Wilfried Detobel

FRANÇOIS RABELAIS, VAN FRANCISCAAN TOT BEROEMD SATIRICUS EN WOORDKUNSTENAAR

In het begin van de 16e eeuw was de literatuur in West-Europa nog niet uitgegroeid tot een aparte en op zichzelf staande discipline. De kunst der letteren omvatte zowel poëzie en proza, als filosofie en andere wetenschappen. Beïnvloed door het neoplatonisme zag men de menselijke taal als een te onvolmaakt instrument om de goddelijke werkelijkheid te kunnen beschrijven.

Hierdoor heerste een tweeslachtige houding tegenover 'het woord' dat men een eigen leven liet leiden. Bij schrijvers zoals Rabelais mondde dat uit in een verbale dronkenschap, in een dionysische euforie van woordspelingen. Ontdaan van een eenvoudige en evidente betekenis verduisterde het woord de achterliggende boodschap. Men kan de Franse auteur daarom zien als een steganograaf. De mogelijke dubbelzinnigheid van de tekst nodigt uit of dwingt tot een herhaalde lezing om de diepere betekenis ervan te doorgronden. Deze 'gesloten' literatuurvorm, een recuperatie vanuit het antieke Rome, maakte auteurs echter onvermijdelijk verdacht bij de kerkelijke en burgerlijke censuur.

Zoals in het vat van de Danaïden waarvan men nooit de bodem bereikt, bevatten zijn werken steeds meer lagen bij dieper graven. Aanvankelijk lijkt het enkel op vermakelijke lectuur zoals zijn eeuwgenoot Michel de Montaigne dat meende. In een voorwoord spoort Rabelais zijn lezers echter aan om aan zijn boeken te knagen zoals een hond aan een been om tot het merg door te dringen.

Niet iedereen troostte zich hiervoor de moeite. Voltaire stoorde zich aan het extravagante taalgebruik van Rabelais en betitelde hem tot 'de koning der narren'. Sommige katholieke tegenstanders beweerden dat Rabelais' bijtende spotternij in Frankrijk meer kwaad stichtte dan de gereformeerde geschriften van Huldrych Zwingli, Johannes Calvijn en Theodore Beza.

Tijdens de romantiek is Rabelais voor de Franse staatsman en schrijver François Chateaubriand (1768-1848) daarentegen 'de stichter van de moderne Franse literatuur', te vergelijken met Homerus, Dante, Shakespeare en Cervantes in hun specifieke tijd en taalgebied.

De wetenschappelijke zoektocht naar de verborgen betekenis in Rabelais' romans startte echter pas in 1903 met de 'Société des Études Rabelaisiennes' van de Franse literaire historicus Abel Lefranc (1863-1952) en duurt nog steeds voort. Sommige beweringen lijken me evenwel nogal vergezocht of met elkaar in tegenspraak. In deze bijdrage vermeld ik uitsluitend de algemeen aanvaarde bevindingen.

In het Nederlandse taalgebied bleef Rabelais vrij onbekend. Zijn taalgebruik en woordspelingen lenen zich nogal moeilijk tot een nauwgezette vertaling. Zijn geschetste leefwereld van vrolijke volksfeesten en zijn vrije verbeelding van monsters waren nochtans niet vreemd in de Lage Landen. Tijdgenoten zoals Jeroen Bosch en Pieter Breughel de Oude hebben deze volkse mentaliteiten in hun schilderijen treffend weergegeven. De Zuidelijke Nederlanden en het noorden van Frankrijk kenden reeds een traditie van reuzen, carnaval en volkse spot met hooggeplaatste lieden, zoals in het oeuvre van Rabelais die vaak modellen zocht uit de volkscultuur.

Wie François Rabelais leest, maakt een merkwaardige humanistische reis door alle geledingen van de maatschappij en de mensheid, met oog voor de vele problemen van de filosofie. Satire is per definitie

gebonden aan de tijd en de ruimte, maar toch is zijn Pantagruel een hoofdpersonage geworden in de wereldliteratuur, zoals onder meer de Don Quijote van Cervantes. Ook Goethe was fan: *Rabelais, de grote meester, voor wie wij allen als eerbetoon onze hoed zouden moeten afnemen.* [...]

Willy Vanderzeypen

BERNARD NIEUWENTIJT, ZIJN 'WERELDBESCHOUWINGEN' IN DE VROEGE NEDERLANDSE VERLICHTING

Wie aandachtig kijkt naar de data van Nieuwentijts geboorte- en sterftejaar, zal merken dat die vrij goed overeenkomen met de bloeitijd van de Republiek. De klassieke geschiedschrijving van de Lage Landen laat die periode lopen vanaf de Vrede van Münster in 1648 tot in 1713.

Op de Nederlandse bodem kunnen wegens voor die tijd ongewoon gunstige omstandigheden allerlei stromingen ontstaan zoals het cartesianisme, het spinozisme en het baylisme, maar evengoed tal van reacties daarop, en daartussen denkers op zoek naar een of ander compromis.

De losse verzameling van verenigde Nederlandse gewesten vormde toen eerder een burgerlijke handelsrepubliek, met een summiere staatsinrichting, zonder veel hofcultuur en weinig officieel vertoon. In de tweede helft van de 17de eeuw, met een lange periode zonder stadhouder, was deze atypische maatschappij in de praktijk gesecculariseerd. Een zekere vrijheid van religie was merkbaar ondanks de aanhoudende bevoorrechting van het calvinisme door een conservatieve factie van de regentenklasse en kleine handelaars. Als minderheid wisten zij de publieke opinie te beheersen. In de nieuwe universiteiten en hogescholen kreeg speculatief onderzoek toch enige ruimte. Bij de rijke burgerij leefden hiervoor intellectuele interesse en budgetten.

Dit alles trok geleerden uit andere landen aan om lange tijd in de Republiek te verblijven en te werken, waaronder niet in het minst de Fransen René Descartes en Pierre Bayle. Dit filosofische podium kunnen we zeker aanvullen met Baruch Spinoza, geboren in Holland maar familiaal van Portugese en joodse afkomst. En zo was er aan de top en in de schijnwerpers van die uiterst productieve periode minder plaats voor de eigen inheemse denkers. Dit artikel is een bescheiden bijdrage in onze moedertaal tot de recente heropwaardering van de eigen inbreng.

Bernard Nieuwentijt was inderdaad een van die mannen. Hij is de geschiedenis ingegaan met zijn uitvinding van de filosofische term 'wereldbeschouwingen'. Maar er is nog meer te vertellen over deze magistraat, wiskundige, fysicus en fysico-theoloog. Zijn literaire werken zijn een rijke bron voor het nieuwe cultuurhistorische en –sociologische onderzoek van de 'Nederlandse Verlichting'. Nieuwentijt was voor dat verlichtingsdenken een der wegbereiders. Hij zat immers mee in de tribune van de dialectische vorming. [...]

Collectief (Herman Bonne, Vincent Eeckhout, Willy Vanderzeypen)

MICHEL SERRES, LANG LEVE DE INTERNETGENERATIE

Een korte biografie van de zeer actieve en populaire Zuid-Franse filosoof en historicus (1939-2019) die graag naar België kwam. [...]

Rik Geivers

NEGEN GEDICHTEN UIT LICHTAART

Een selectie van de Vlaamse auteur Rik Geivers uit eigen poëtisch werk.